

Talennettu Henke Pelin
2.8.1979
Jaona Pieth

RAK.HIST. OS.

TUTKIMUKSET PIETARSAAREN MAASEURAKUNNAN KIRKOSSA 1985-86

Markus Hiekkanen

KS. NEG. 67430-61 RHO

Pietarsaaren maaseurakunnan kirkon palon (tuhopoltto?) takia heinäkuun 21. ja 22. päivän välisenä yönä 1985 jouduttiin tuoloin jo muutaman vuoden vireillä olleet korjaushankkeet käynnistämään suunniteltua nopeammin. Arkeologiset tutkimukset sakaristossa olisivat joka tapauksessa tulleet pian ajankohtaisiksi, koska sen lattian alle suunniteltiin saniteetti- ja säilytystilojen rakentamista (ks. seurakuntayhtymän kirjeet museovirastolle 18.1. ja 14.3. 1985, RHO). Tornin huipun tuhouduttua palossa oli sen ylimmässä osassa (tiilivyöhyke) mahdollista tehdä muutamia täydentäviä mittauksia ja havaintoja aiempina vuosina tehtyihin. Kirkon runkokuoneessa ei rakennustutkimuksia tai kaivauksia tehty, sillä entinen puulattia korjattiin paikalleen palosta vain vähän vaurioita kärsineenä; vain länsiosassa jouduttiin vaihtamaan kannattimia ja lankkuja. Lattiankorjauksessa käytettiin uudelleen jopa vanhat naulat kuten paikalla totesin (ks. myös museonjohtaja Pekka Toivasen kirje 29.7. 1985 museovirastolle; asialista museovirastossa pidettävästä informaatiokokouksesta 19.8. 1985, RHO).

Kirkossa on aikaisemmin suorittanut arkeologisia ja/tai rakennustutkimuksia syksyllä 1939 Ingolf Friman, kesäkuussa 1950 C.J. Gardberg ja heinäkuussa 1950 Nils Cleve (kertomukset ja kirjeet historian toimiston arkistossa).

Palon jälkeen lähti tutkimus liikkeelle museonjohtaja Pekka Toivasen ilmoitettua toimistopäällikkö Pekka Kärjelle puhelimitse sakariston lattiaa aletun ottaa auki 30.10. 1985 (Kärjen puhelinmuistio 31.10. 1985, RHO). Kärjen tiedotettua

asiasta osastonjohtaja Antero Sinisalolle määräsi tämä allekirjoittaneen ryhtymään välittömästi arkeologisen kaivauksen valmisteluun sekä toimittamaan tilanteen ja olosuhteiden tarkastuksen paikan päällä.

Tein tarkastus- ja valmistelumatkan 6.11. 1985, jolloin yhteyshenkilönä paikalla oli seurakunnan rakennusmestari Karl Nybacka. Koska hän oli järjestänyt kaiken valmiiksi tutkimusta varten, kaksi kaivajaa urakoitsijan taholta oli määrätty ja lattiakin purettu, saatoin välittömästi ryhtyä kaivaukseen. Päivän aikana kaivettiin koekuoppa sakariston länsiseinän viereen. Sen sijainti oli luoteispilasterista 50 cm ja viinikellarin pohjoisseinästä 70 cm (ks. Tapio Hirvosen ja Markus Hiekkasen mittaus- ja tutkimuspohja sekä leikkauspiirustukset 1985-86, RHO piirustusarkisto). Koekuopan länsiseinästä saatoin tehdä seuraavat kerroshavainnot:

v. 1985 lattiataso = -1,35 seinäkorosta
 kivipinta
 tiilikerros; yläpinta -1,52; tiilet jatkuvat luoteispilasterin alle
 hienoa hiekkaa
 antura tai tiililattian jäännös, pinta -1,74
 seinästä työntyvä anturakivi, pinta -1,86
 kulttuurimaa, pideltyä"
 pohjahiekan pinta -2,16
 pohjahiekkaa
 seinän perustuksen pohja -2,46

Kuopasta ja myöhemmin myös muista kaivetuista kohdista saattoi havaita, ettei seinän perustus ole varsinaista seinää leveämpi, vaan sen pinta jatkuu pohjaan asti pystysuorana. Siten se erosi selvästi sakariston eteläseinän eli runkokuoneen pohjoisseinän perustuksen rakenteesta (ks. alla). Sakariston ulkopuolella on toisaalta sekä itä että pohjoisseinässä nähtävissä samanlainen sokkelikiveys kuin runkokuoneessa.

Sakariston kaakkoisnurkkaan annoin kaivaa toisen koekuopan, joka jäi ensimmäistä huomattavasti matalammaksi nurkassa olevien rakenteiden (pilasterin perustus, viinikellarin kaakkoiskulma, runkokuoneen perustus) takia.

Kerrosjärjestyksen korkeudet on merkitty 0-tasosta, joka on +100 cm runkokuoneen keskikäytävän lattiasta sakariston kohdalla (tätä tasoa ei palon jälkeisten korjausten yhteydessä muutettu). Laatian absoluuttinen korkeus on +10,89. - Löytöjen seulontaa varten rakennettiin siirtolavan päälle keinuseula, jonka verkon silmäkoko oli 6 mm. Kaikki sakariston altakaivettu maa seulottiin.

Seuraavan kerran olin kirkolla 28.-29.-11. 1985. Tällöin oli puhelimitse antamieni ohjeiden mukaan seulottu kirkkomaan aidan pohjoispuolelle sakaristosta ennen 30.10. kuljetettu maa. Sen seulonnassa oli löytynyt yli 40 rahaa sekä ikkunalasiasia. - Mainittakoon, että 28.11. oli ryhdytty poistamaan palossa kärventynyttä ja mustunutta maalia kirkkosalista, alkaen pohjoissakaran koillisosasta.

Kaivausta jatkettiin viinikellarin ja sakariston pohjoisseinän välisellä alueella, mistä maata poistettiin 10 - 15 cm paksuisina kerroksina lapiolla. Täällä tuli melko pian kaivauksen alettua esiin itä-länsisuuntainen seitsemän tiilen sarja, jonka länsipää oli pohjoisikkunan länsipielestä lounaaseen itäpäähän ollessa ikkunan keskivaiheilla. Tiilikoot: 4 kpl 25 x 25 x 7, 1 kpl 26,5 x 11,5 x 7, 1 kpl 25 x 12 x 7 ja 1 kpl 25 x 14 x 7 cm. Tiilijakson pinta oli +10,16 (purettu lattia ollut tässä +10,35). Alueelta löytyi myös kaivauksen ehdottomasti hienoin raha, Kristian II:n klippinki 1518-22.

Sakariston eteläosaan kaivettiin kuoppa, joka ulottui itä-länsisuunnassa kaakkoisnurkan koekuopasta saarnatuoliin johtavien portaiden alla olevaan kaappiin ja etelä-pohjois-

suunnassa sakariston eteläseinästä (eli runkokuoneen pohjois-
seinästä) kellarin eteläseinään. Tässä suunnassa kuopan leveys
oli 90 - 100 cm. Kuopan syvyydeksi tuli paikasta riippuen
75 - 90 cm. Löytöjen määrä oli hyvin vähäinen: paria pinta-
kerroksesta löytynyttä rahaa lukuunottamatta ei mitään. Kontras-
ti sakaraiston pohjoispuoliskon runsaisiin rahalöytöihin on
silmiinpistävä.

Kyseisestä kaivannosta löytyi runkokuoneen pohjoisseinän pe-
rustus, joka on kaksikerroksinen ja portaittainen. Ylempi
kerros työntyy runkokuoneen pohjoisseinän alaosasta sakariston
puolelle n. 20 cm ja on korkeudeltaan 25 cm. Pinta on korkeu-
della +10,49 - 10,59. Alempi kerros työntyy runkokuoneen sei-
nän tasosta sakaristoon n. 50 cm ja on korkeudeltaan 35 - 50 cm.
Pinta +10,00 - 10,20. Suurimpien kivien koko on 140 - 150 cm.
Perustuksen olat tai portaat on tehty hyvin säännöllisiksi.
Ne on muurattu kalkkilaastilla lohkotuista kivistä. Saumat
on huolellisesti täytetty pienillä kiilakivillä. Saumat on
silattu siisteiksi.

Sakariston eteläseinän eli runkokuoneen pohjoisseinän perus-
tus on siis aivan erilainen kuin sakariston yllä kuvattu länsi-
seinän perustus. Tämä voi viitata siihen, että runkokuonetta
ja sakaristoa ei olisikaan rakennettu samanaikaisesti kuten
on pidetty varmana (ks. C.J. Gardberg, Finskt Museum 1951,
Lars Pettersson, Södra Österbottens historia, 1985). Oletet-
tavasti on ajatus runkokuoneen ja sakariston samanaikaisesta
rakentamisesta syntynyt kahdesta syystä. Toinen on se, että
molempien rakennusosien ulkopuolella on nähtävissä sokkeli.
Toinen on se, että sakariston ja runkokuoneen välinen seinä
on runkokuoneen muiden seinien vahvuinen. Näin sakaristo ei
olisi ollut erillinen rakennus ennen runkokuonetta.

Kaivausten aikana minulle syntynyt aavistus on, että sakaris-
to ei olisi sen enempää runkokuonetta vanhempi kuin sen ikäi-
nenkään, vaan nuorempi. Paitsi yllä kuvattua sakariston ja
runkokuoneen perustuksen erilaisuutta tämän puolesta puhuu
kaksi seikkaa, jotka - tätä haluan korostaa - eivät millään
tavoin ole sitovia. Ensiksikin löytyi seulonnassa yhteensä
peräti 135 rahaa. Näistä vain yksi, yllä mainittu klippinki

1518-22, on keskiaikainen. Seuraavaksi vanhin on vasta Juhana III:n aikana lyöty. Yhtenäinen rahasarja alkaa puolestaan vasta Kustaa II Aadolfin lyöttämistä rahoista. Voisi olettaa, että jos sakaristo on keskiaikainen, vieläpä 1400-luvun alkupuolelta, sieltä olisi löytynyt useampia kuin yksi keskiaikaisia rahoja. Samoin, että sieltä olisi löytynyt 1500-luvun ja 1600-luvun alun rahoja. Nyt löydettyjen rahojen perusteella on mahdollista ajoittaa rakennus 1630-40-luvuille. Toiseksi kertoi rakennusmestari Nybacka nähneensä sakariston ulkokaton korjauksen aikana 1984 sen ullakolla, runkokuoneen pohjoisseinän pohjoispinnassa puisia jätteitä itään viettävästä kattolappeesta. Lappeen yläpää jää kirkon pohjoissakaran itäseinän taakse (ks. Nybackan tuolloin ottamista kuvista teettämäni kopiovedokset, RHO). Varovainen tulkintani on, että, sikäli kuin kyseiset puut eivät ole esimerkiksi sakaristosta saarnatuoliin johtavan käytävän kattorakennetta, puujätteet ovat varhaisemman sakariston itälape. Siten varhaisempi sakaristo olisi sijainnut nykyistä lännempänä. Sen mahdolliset jäännökset olisivat nykyisen pohjoissakaran ja sen itäseinän alla.

Nyt tehdyissä kaivauksissa ja rakennustutkimuksissa ei ollut mahdollista tehdä havaintoja sakariston itäseinän liittymisestä runkokuoneen pohjoisseinään. Ehjää ja paksua rappausta ei haluttu tarpeettomasti rikkoa ulko- tai sisäpuolelta. Joka tapauksessa kysymyksen ratkaisun avain on tässä kohdassa sekä pohjoissakarassa, missä tulevat mahdolliset kaivaukset voivat tuoda esiin uusia seikkoja (Frimanin vuoden 1939 kaivauksia koskevat kirjeet ovat puutteellisia ja ylimalkaisia).

Seuraavan kerran tein kaivauksia sakaristossa 10.12. 1985. Tällöin alettiin kaivaa viinikellarin pohjoispuolella olevaa aluetta, joka tuli esiin tiiliseinien rajaamana. Sen todettiin piankin olevan tiilestä ja kivistä rakennettu sukuhauta (ks. piirustukset RHO). Holvia kammiossa ei liene ollut. Museonjohtaja Pekka Toivasen näihin aikoihin tekemissä tutkimuksissa kammio osoittautui olevan v. 1749 kuolleen kirkkoherra Laurentius Preutzin sukuhauta.

Samana päivänä mittasin Tapio Hirvosen kanssa sakariston pohjan korjaten Erik Kråkströmin mittauspohjan virheet. Tämän mittauksen perusteella laadittuun mittauspiirustukseen 1:25 on lisätty sakariston kaivauksissa löydetty rakenteet. Teimme sakaristosta myös itä- ja pohjoissuuntaisen leikkauksen, jossa ovat samat rakenteet. Kaivauksissa löytyi edellä kuvattujen seinänperustusten ja sukuhaudan lisäksi Rijfin laajennustyön aikana rakennettu viinikellari, pohjoisseinän vieressä ja koillisnurkassa säilynyt osa tiililattiaa sekä itä seinän keskivaiheilla oleva mahdollinen alttarinperustus säilytyskomeroineen.

31.1. 1986 mittasin Tapio Hirvosen kanssa tornin kellokerroksen pohjan kannatinpalkkeja varten jätettyine reikineen ja ääni-~~ant~~aukkoineen (mittakaava 1:50, RHO).

Kaivausten ja muiden tutkimusten aikana tein kirkossa erillisiä havaintoja, joista seuraavassa. Tornin länsiseinän ylemmän anturan pinta on tasolla +11,20 ja alemman +10,94 (nämä ja seuraavassa esitetyt anturakorkeudet on mitattu seinän ulkopuolelta). Runkohuoneen pohjoisseinän länsiosassa ylempi antura on +11,42, alempi +11,12-11,02. Sakariston itäseinän antura on +10,30-10,35 ja pohjoisseinän +10,40. Runkohuoneen eteläseinän itäosassa lähellä kaakkoiskulmaa on anturan pinta +10,46. Tässä kohdassa näkyy vain yksi antura. Samalla seinällä n. 1 m eteläsakaran itäseinästä on anturapinta +10,78. Täälläkin näkyy vain yksi antura. Runkohuoneen lounaiskulmassa ylempi antura on +11,35, alempi +10,95. - Tässä tarkoitan anturalla samaa kuin sokkeli.

Kirkon etelä- ja pohjoissakaran ulkoseinissä näkyy puumerkkejä seuraavasti. Pohjoissakaran länsiseinän ikkunan pohjoispuolella 3 kpl. Kaksi on alhaalta laskettuna 2. kivessä ikkunan harkoituksen pohjoispuolella. Kolmas on alhaalta laskettuna 4. kivessä samassa pystylinjassa kuin edelliset. Eteläsakaran itäseinän pohjoisosassa, 1 m runkohuoneen ja eteläsakaran liittymiskohdasta on anturasta laskien 2. kivessä hyvin näkyvä puumerkki.

Keskiaikaisen runkohuoneen eteläseinässä ulkopuolella, eteläsaka-

ran länsiseinästä 20 cm länteen 2. kivessä anturasta ylöspäin on poranreiän jälki. Sen syvyys on 19 - 20 cm. Poran läpimitta on ollut n. 27 mm.

Runkohuoneen eteläseinän länsi-ikkunan itäpielessä oli rappaus irronnut ja sen alla näkyi tiiliä joiden koko on 29 x ? x 10 cm. Ylempänä, minne en mitalla yltänyt, on näitä pitempiä ja ohuempia tiiliä.

Rakennusmestari Nybacka säilytti toimistossaan kooltaan 28,5 x 14,5 x 7,5 olevaa tiiltä, johon sormella on märkään saveen vedetty vuosiluku 1791. Keskiaikaiset tiilimitat rijfiläisen korjauksen ajalta! Tiili on löytynyt eteläsakarasta holvin päältä tukemassa kattorakennetta. Sen jokaisessa sivussa on laastijälkiä.

Mainittakoon lopuksi, että Jakobstads Tidningin toimittaja teki kaivauksista ja korjaustöistä filmin 16 mm kaitafilmi-kameralla.

Helsingissä 9. elokuuta 1988

Markus Hiekkänen
rakennushistorian osasto

Kaivauksen löydöt ovat historian toimistossa, rahat Rahakammiossa ja kirjallinen aineisto rakennushistorian osastossa. Muutamia palossa jälkeenjääneitä esineitä ja rakennusosia säilytetään Pietarsaaren museossa ja seurakunnassa.

s:a